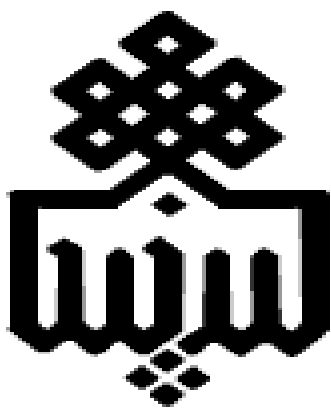

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه بیرجند

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ

عنوان:

بررسی وضعیت سیاسی - اجتماعی ایل جاف از دوره صفوی تا پایان دوره پهلوی

استاد راهنما:

دکتر مجتبی خلیفه

استاد مشاور:

دکتر محمد حسن الهی زاده

نگارش:

امیر صالحی

شهریورماه ۱۳۹۰

تقدیم به پدر و مادرم که مهرشان هیچ گاه از
دل نمی رود

و به دوستان خوجم راشد ، فردین ، اسامه ،
صبح ، هادی و برزان

که به من آموختند

چشم ها را باید شست جور دیگر باید دید.

سپاسگذاری:

شایسته است از کلیه از کسانی که مرا در تهیه این رساله یاری نموده اند تشکر نمایم.

از استاد راهنمای محترم دکتر خلیفه که نقش مهمی در شکل گیری رساله ام را بر عهده داشته صمیمانه قدردانی می کنم. و از مشاور بنده دکتر الهی زاده که با جدیت تمام اشکالات بنده را رفع نموده کمال سپاسگذاری را می کنم. و از زحمات بی دریغ مدیر گروه محترم تاریخ آقای دکتر رئیس السادات و سرکار خانم دکتر علیزاده که مشوق بنده درانتخاب موضوع محلی بودند تشکر می کنم. هم چنین از استاد محترم جناب آقای ولی پور به پاس زحماتشان کمال تشکر را دارم. و از کارشناس گروه آقای احمدی و مسئولین کتابخانه دانشکده ادبیات نیز قدردانی می نمایم. هم چنین دوستان خوبم یادگار فهیمی و بهنام سلیمیان را بخاطر تمامی خوبیهایشان ارج می نهم.

چکیده:

ایل جاف از ایل های مهم و با سابقه کرد در غرب ایران و شرق عراق است که پیشینه تاریخی آن به قبل از اسلام باز می گردد. امروزه بیشتر آن ها در استان کرمانشاه ساکن می باشند. با توجه به موقعیت مرزی این ایل، همانند دیگر ایلات مرز نشین غرب، همواره مورد توجه دولت های ایران، عثمانی و بعدها عراق بوده است. در نبردهای میان ایران و عثمانی با توجه با حمایت های منفعت طلبانه ی این حکومت ها به مقتضیات زمانی از این ایل، آن ها نیز همواره درصدد استقلال داخلی خود بودند. ایل جاف از طوایف متعددی تشکیل شده که زیستگاه اصلی شان کرمانشاه است. به دنبال وقوع برخی رویدادهای سیاسی عده ای از آن ها به عراق کوچ کردند. این ایل به خاطر جنگاوریشان همیشه پیشقراول حاکمان کردستان در جنگ ها بودند. امروزه طوایف این ایل به صورت پراکنده ای در کشور ایران و عراق ساکن می باشند که مرکز اصلی آن ها جوانرود می باشد و به سه طایفه مشهور جاف جوانرودی، جاف مرادی و جاف کرمانشاهی تقسیم شده اند. بنابر اهمیت تاریخی، سیاسی و اجتماعی ایل جاف در تحولات این منطقه، پژوهش حاضر به بررسی موقعیت سیاسی - اجتماعی و اهمیت تاریخی این ایل و تیره ها و طوایف آن پرداخته و نقش آنان را در تحولات سیاسی دوره های صفویه، افشاریه، زندیه، قاجاریه و پهلوی مورد بررسی قرار داده است.

واژگان کلیدی: ایران، کرد، کرمانشاه، ایل جاف.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

مقدمه..... ۱

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱. بیان مسأله..... ۴

۲-۱ هدف تحقیق..... ۴

۳-۱. سوالات تحقیق..... ۴

۴-۱. فرضیه ها..... ۵

۵-۱. پیشینه تحقیق..... ۵

۶-۱. بررسی و نقد منابع..... ۶

۱-۶-۱. تاریخ های محلی..... ۶

۲-۶-۱. تحقیقات و پژوهش ها..... ۷

۳-۶-۱. متون جغرافیایی..... ۸

۴-۶-۱. سفرنامه ها..... ۸

۵-۶-۱. خاطرات..... ۹

فصل دوم: پیشینه ی تاریخی ایل جاف و تیره های آن

- پیشگفتار..... ۱۲
- ۱-۲. سابقه تاریخی ایل جاف..... ۱۳
- ۲-۲. وجه تسمیه واژه جاف..... ۱۴
- ۳-۲. زیستگاه ایل جاف..... ۱۵
- ۴-۲. قبایل جاف..... ۱۶
- ۱-۴-۲. جاف جوانرودی..... ۱۷
- ۱-۱-۴-۲. طایفه رستم بیگی..... ۱۸
- ۲-۱-۴-۲. طایفه باباجانی..... ۱۹
- ۳-۱-۴-۲. طایفه قبادی..... ۲۰
- ۴-۱-۴-۲. طایفه ولد بیگی..... ۲۱
- ۵-۱-۴-۲. طایفه ایناقی (ایناخ)..... ۲۱
- ۶-۱-۴-۲. طایفه دورویی..... ۲۲
- ۷-۱-۴-۲. طایفه شرف بیانی..... ۲۲
- ۸-۱-۴-۲. طایفه کمانگر..... ۲۳
- ۲-۴-۲. جاف مرادی..... ۲۴
- ۳-۴-۲. بیگ زاده ها..... ۲۷

فصل سوم: ساختار اجتماعی ایل جاف

- پیشگفتار..... ۳۰

۳۱	.....تعریف ایل	۱-۳
۳۲	.....ساختار اجتماعی ایل جاف	۲-۳
۳۸	.....ساختار قدرت	۳-۳

فصل چهارم: بررسی وضعیت سیاسی ایل جاف طی دوران صفویه تا پهلوی

۴۵	.....پیشگفتار	
۴۶	.....۱-۴. وضعیت سیاسی ایل جاف در دوران صفویه، افشاریه و زندیه	
۵۲	.....۲-۴. تاریخ سیاسی ایل جاف در دوران قاجاریه	
۵۴	.....۱-۲-۴. حکمرانی اردلان ها بر ایلات جاف	
۵۷	.....۳-۴. انقلاب مشروطه و جنگ جهانی اول	
۶۰	.....۴-۴. ایل جاف در دوران حاکمیت رضاشاه	
۶۲	.....۱-۴-۴. اسکان عشایر	
۶۴	.....۲-۴-۴. خلع سلاح ایلات و عشایر و دستگیری سران آن ها	
۶۷	.....۵-۴. ایل جاف در دوران پهلوی دوم	
۶۹	.....۱-۵-۴. نبرد ۱۳۲۲	
۷۰	.....۲-۵-۴. جنگ دوم جوانرودی ها با دولت	
۷۷	.....نتیجه گیری	
۸۰	.....فهرست منابع و مآخذ	

پیوست ۱: سند..... ۸۸

پیوست ۲: شجره نامه..... ۱۰۸

پیوست ۳: نقشه و تصاویر..... ۱۱۹

مقدمه:

ایلات و عشایر در تاریخ پر فراز و نشیب ایران نقش بسیار مهمی ایفا کرده اند. بیشتر سلسله های حاکم بر ایران تا دوره پهلوی دارای منشأ ایلی بوده اند. در این میان با توجه به اهمیت نواحی سرحدی، ایلات مرز نشین همواره مورد توجه دولت های طرفین واقع شده و وفاداری یا عدم وفاداری آنان به هر کدام از دولت ها مشکلاتی را برای طرف دیگر به وجود آورده است.

ایل جاف از بزرگترین ایل های کرد در غرب ایران است. این ایل امروزه بیشتر در استان کرمانشاه و شرق عراق ساکن هستند و در گذشته نیز بخشی از آن ها در استان کردستان به سر می برده اند. جاف ها، مسلمان و اغلب شافعی مذهب هستند. سلسله های تصوف نظیر نقشبندیه و قادریه نیز در میان جاف ها پیروانی دارند. ساختارهای قومی، شباهت کامل لباس های مردان و زنان طوایف جاف، با نقش برجسته های مادها و به ویژه ساسانیان، وجود واژه های فراوان فارسی دری و پهلوی در گویش آنان به همراه آداب و رسوم متداول در بین این ایل، برجای مانده از آیین های قبل از اسلام است. به استناد سخنان مسعودی در مروج الذهب که در ذکر طوایف کرد از طایفه جاوانیه در ولایت جبال یاد کرده، به نظر می رسد جاف تغییر یافته جاوی یا جاوان باشد. همچنین برخی نیز ایل جاف را برگرفته از جابان (نام امیری که پوراندهخت پادشاه ساسانی او را با سپاهی به جنگ ابوعبیده سردار سپاه عرب فرستاد که شکست خورد) و بازماندگان ایل و اردوی وی می دانند. واژه جاف به معنای شجاع و دلیر می باشد. این ایل به سه گروه عمده جاف عراق یا جاف مرادی که در عراق به سر می برند، جاف جوانرود و جاف گوران یا کرمانشاه تقسیم می شود. از پیشینه ای ایل جاف در قبل از اسلام اطلاعی چندان در دست نیست. بیشتر منابع، از دوره افشاریه به بعد، به سبب مجاورت این ایل با مرز دولت عثمانی از جاف ها یاد کرده اند. سلطان مراد چهارم (۱۰۵۹-۱۰۳۲ق/ ۱۰۲۸-۱۰۰۲ش) این ایل قدیمی ایرانی را به بهانه فشار بر قزلباشان، هم چنین سخت گیری شاه عباس صفوی بر پیروان اهل سنت تحت الحمایه خود قرار داد. به دنبال تعیین مرز ایران و عثمانی در دوران افشاریه، منطقه غرب به سبب تجاوزات پی در پی سپاهیان عثمانی در قحطی به سر می برد و با پیشروی اردوی ترک، ایل جاف جوانرود با انقیاد از دولت افشار از تعرض سپاه عثمانی به دور مانده و به زندگی ایلی

خود ادامه دادند. در دوران قاجار ایل جاف از لحاظ ساختار اجتماعی و سیاسی، دارای سلسله مراتب خاصی بودند. حکمرانان ولایت اردلان در رأس تشکیلات ایل از لحاظ سیاسی، اجتماعی و اقتصادی دارای جایگاه ویژه ای بودند، و از همان آغاز با خاندان شاهی وصلت کرده و در دربار پایگاه سیاسی یافتند. در جریان مشروطه در ۱۲۸۵ش / ۱۳۲۴ق. با ورود سالارالدوله به کردستان برای مقابله با قیام مشروطه، جاف ها به سپاه شاه یاری رساندند. انقراض قاجاریه و روی کار آمدن حکومت پهلوی، تخته قاپو شدن طوایف کوچرو، خلع سلاح عشایر، آغاز مبارزه بی امان با مأموران رژیم برای ادامه حیات و سرکوبی متوالی عشایر را به دنبال داشت. هم زمان با جنگ جهانی اول و ورود قوای روس به مناطق کردستان و کرمانشاه، جاف ها با همکاری نیروهای عثمانی توانستند روس ها را وادار به عقب نشینی کنند. در دوران پهلوی دوم در ۱۳۲۹- ۱۳۲۷ش / ۱۳۶۹-۱۳۶۷ق. ایل جاف جوانرود دو نبرد مهم با قوای دولتی داشت که که خودداری جاف ها از خلع سلاح، عامل این جنگ ها بود.

با در نظر داشتن توصیف‌های فوق، این نوشتار در پی بررسی موقعیت سیاسی - اجتماعی ایل جاف از دوره صفوی تا پهلوی می باشد. بر این اساس رساله حاضر در چهار فصل و یک پیوست تدوین شده است:

فصل اول این نوشتار به کلیات تحقیق و نقد و بررسی منابع اختصاص یافته است. در فصل دوم به سابقه تاریخی و موقعیت جغرافیایی ایل جاف همراه با تیره ها و طایفه های آن و هم چنین چگونگی انشعاب جاف های مرادی و مهاجرت آن ها به خاک عثمانی پرداخته شده است.

فصل سوم این رساله به ساختار اجتماعی - سیاسی ایل جاف، هرم قدرت در میان آنان، نحوه رهبری و طبقات اجتماعی آن اختصاص یافته است.

در فصل چهارم به تغییر و تحولات سیاسی ایل جاف در دوران صفویه و تعاملاتشان با دولت عثمانی، موقعیت آن ها در دوران افشاریه و زندیه، سیاست های رژیم پهلوی در قبال آنان و جنگ های این ایل با دولت پهلوی دوم می پردازد.

و در پایان به جمع بندی و نتیجه گیری رساله پرداخته شده است.

فصل اول :

کلیات تحقیق

۱-۱. بیان مسأله:

در بررسی تاریخ ایران، ایلات نقش عمده ای در تحولات سیاسی و اجتماعی بر عهده داشته اند. حکومت هایی مانند غزنویان، سلجوقیان و افشاریه تا سلسله ی پهلوی منشاء ایلی و قبیله ای داشتند. ایل جاف در غرب ایران در مقاطع تاریخی، مناسبات حیاتی با حکومت های مرکزی و دول همسایه ایران برجای گذاشته، که این تعاملات برحاکمیت و جامعه ایران اثرگذار بوده است. در جریان نهضت مشروطیت و جنگ جهانی اول شاهد حضور فعال آن ها در مرزهای غرب کشور بوده ایم. ایل جاف همراه با دیگر ایلات غرب کشور با اتحاد با دولت عثمانی مانع از ورود روس ها به صفحات غربی کشور شدند و تلفاتی را به دولت روس وارد کردند. توجه به اهمیت این ایل در غرب ایران و مناسبات آن با دول مرکزی مانند صفویه، قاجاریه و پهلوی و خلاء تحقیقی جامع و مفصل در این زمینه که بتواند راهگشای بسیاری از مسائل تاریخی باشد ضرورت تحقیق در این مسئله را ایجاب نموده است.

۱-۲. هدف تحقیق:

پایان نامه حاضر درصدد دست یابی به اهداف زیر می باشد:

- ۱- بررسی وضعیت سیاسی ایل جاف در طی دوران صفوی تا پایان عصر پهلوی؛
- ۲- استقلال داخلی این ایل در مواجهه با سیاست های منفعت طلبانه ی حکومت های داخلی و امپراتوری عثمانی؛
- ۳- بررسی ساختار اجتماعی و نشان دادن ساختار جامعه و قدرت در میان ایل جاف.

۱-۳. سوالات تحقیق:

تحقیق حاضر بر پایه سوالات زیر استوار است:

- ۱- وضعیت سیاسی، اجتماعی ایل جاف - از ابتدای صفوی تا پایان پهلوی به چه صورت بوده است؟
- ۲- ترکیب ساختاری ایل جاف و سلسله مراتب سیاسی - اجتماعی آن چگونه بوده است؟

۳- مناسبات سیاسی ایل جاف با حکومت های مرکزی و دول همسایه ایران چه روندی را طی نموده است؟

۱-۳. فرضیه ها:

با توجه به سوالات فوق، فرضیه های زیر برای این پژوهش در نظر گرفته شده است:

۱- ایل جاف به لحاظ سیاسی، اجتماعی در مواجهه با حکومت های مرکزی ایران نقش مهمی را در مناطق خودشان ایفاء می کردند.

۲- ساختار ایل جاف بر پایه ی نظام ایلی و تقسیم بندی‌هایی چون خان، بیگ، آقا و غیره بوده است.

۳- ایل جاف در برخورد با دولت های مرکزی و همسایگان ایران بیشتر بر اساس استقلال محلی عمل می- کرد.

۱-۴. پیشینه تحقیق :

تاکنون تحقیق جامعی درباره ایل جاف، پیشینه و مسائل سیاسی - اجتماعی آن صورت نگرفته است. تنها در آثار مربوط به تاریخ کردها به صورتی گذرا به آن اشاراتی شده است. شاید مفصل ترین اثر در این زمینه *جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان* اثر محمد علی سلطانی است که اوضاع سیاسی این ایل را به صورتی مفصل مورد بررسی قرار داده است. اما به وضعیت اجتماعی ایل جاف به صورتی مختصر اشاره کرده است. *تاریخ مردوخ*، نوشته محمد مردوخ که از مفصل ترین کتاب های تاریخ کرد می باشد؛ فقط به ذکر بعضی از طوایف جاف، و بعضی حوادث معاصر آن ها اشاره دارد. علی اکبر وقایع نگار کردستانی در کتاب *حدیقه ناصری و مرآت الظفر* وضعیت تاریخی و جغرافیایی کردستان را شرح داده و به موقعیت جغرافیایی ایل جاف در ایران و عراق اشاراتی می کند. *کردها، ترک ها، عرب ها؛* نوشته سیسل ادموندز در فصل مربوط به کردها، بخش محدودی را به ایل جاف اختصاص داده است. در کتاب *کردی ولاته که ت باشتر بناسه؛* (سرزمین خود را بهتر بشناس) اثر جمیل روژبیانی؛ مجموعه برنامه رادیویی در سال های پیش از انقلاب بود

که در ۱۳۸۳ در سلیمانیه به صورت کتاب انتشار یافت. در این کتاب وضعیت جغرافیایی و تاریخی مناطق کردنشین کردستان و کرمانشاه و دیگر نواحی به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است و مبسوطی به پیشینه ی تاریخی و سیاسی ایل جاف پرداخته است. اردشیر کشاورز در مقالهٔ *بزرگ ایل جاف در مسیر تاریخ*؛ سیر کلی روند حرکتی آن ها را مورد بررسی قرار داده است. و غلامرضا رشید یاسمی در کتاب *کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او؛ اشاراتی کلی به جنگ غزاها با آنان* کرده است.

۱-۵. بررسی و نقد منابع:

در نگارش این رساله از منابع متعدد تاریخی در ادوار زمانی مختلف استفاده شده است. منابعی که در تدوین پایان نامه حاضر به کار گرفته شده به دو دسته منابع تاریخ نگارانه و غیر تاریخ نگارانه تقسیم می شوند. منابع تاریخ نگارانه با نیت ثبت وقایع و حوادث تاریخی نوشته شده اند. تاریخ های عمومی، سلسله ای و محلی در ذیل این منابع قرار می گیرند. اما منابع غیر تاریخ نگارانه منابعی هستند که به بعضی رویدادهای تاریخی اشاره کرده اند اما با هدف ثبت وقایع تاریخی نگاشته نشده اند. منابع جغرافیایی، سفرنامه ها، خاطرات و کتاب های ادبی از این دسته می باشند. هم چنین با توجه به موضوع پایان نامه از کتاب های کردی نیز استفاده شده است.

۱-۵-۱. تاریخ های محلی:

در بررسی تاریخ خاص یک منطقه، کتاب های محلی اهمیت زیادی دارند. بیشتر نویسندگانی که به نگارش تاریخ های محلی پرداخته اند به همان سرزمین تعلق داشته و شناخت کاملی نسبت به مردمان منطقه، تاریخ و جغرافیا، و آداب و رسوم مناطق خودشان داشته اند و به همین خاطر این گونه آثار حاوی اطلاعات مفیدی هستند. *شرفنامه* اثر شرف خان بدلیسی، شامل تاریخ مفصل کردها است و از منابع اصلی در مورد تاریخ کردها به شمار می رود. وی جغرافیای تاریخی ایل های کردستان را بررسی کرده است. *تحفه ناصری* در *تاریخ و جغرافیای کردستان*؛ به قلم میرزا شکرالله سنندجی ملقب به *فخرالکتاب* می باشد. در این کتاب

آداب و رسوم، اعتقادات و خلییات طوایف کردهای ایران ساکن غرب ایران و تاریخ و فرهنگ این مردم به تفصیل بیان کرده است. *جغرافیایی تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان* اثر محمد علی سلطانی است که از منابع مهم مورد استفاده در این پژوهش است. این کتاب درشش جلد وضعیت سیاسی- اقتصادی - اجتماعی ایلات و عشایر کرمانشاه را به طور مفصلی بررسی کرده است. در جلد دوم این اثر، نویسنده به وضعیت سیاسی و اجتماعی ایل جاف، پیشینه آن و تیره ها و طوایف آن می پردازد. منبع مهم دیگر در مورد ایل جاف تاریخ کرد و کردستان اثر محمد مردوخ کردستانی، امام جمعه کردستان در عهد قاجار و اوایل پهلوی است. وی آثار زیادی را تألیف کرده است. مهمترین اثر او تاریخ کرد و کردستان است که به طور مفصل به جایگاه اولیه کردها، زندگی اجتماعی و حوادث سیاسی ایلات و عشایر کردستان می پردازد.

۱-۵-۲. تحقیقات و پژوهش ها:

این گونه منابع اطلاعات کلی را در مورد تعامل دولت ها و ایلات و عشایر ایران به دست می دهند. جان فوران در کتاب *مقاوت شکننده تاریخ تحولات اجتماعی ایران از صفویه تا سال های پس از انقلاب اسلامی*، سیر تحولات تاریخ معاصر ایران را از صفویه تا سال های پس از انقلاب اسلامی مورد بررسی قرار داده است. وی هم چنین به موقعیت ایلات و عشایر، روند حرکتی آن ها، تعاملات و برخوردهایشان را از صفویه به بعد می پردازد. یرواند آبراهامیان تاریخ نگار ارمنی - ایرانی است که کتاب ها و مقالات متعددی در مورد تاریخ و جامعه ایران نگاشته است. کتاب *وی مقالاتی در جامعه شناسی سیاسی ایران*، با تأکید بر مبانی اجتماعی تحولات سیاسی ایران نگارش یافته است. در اثر دیگرش *ایران بین دو انقلاب در آمدی بر جامعه شناسی سیاسی معاصر ایران* به صورتی گذرا به طوایف و عشایر ایران که در این دوران نقش مهمی را ایفا می کردند، می پردازد. آن لمبتون، ایران شناس برجسته بریتانیایی است که در اوایل قرن بیستم در ایران زندگی می کرد. وی آگاهی و شناخت زیادی بر روی زبان فارسی، اجتماع ایران و قبایل و روستاهای ایران داشت. اثر مشهور او *مالک و زارع در ایران* منبع بسیاری از تحقیقات کارشناسی اقتصادی و سیاسی می باشد. زندگی ایلات و عشایر، چگونگی معیشت آنان، روابط ارباب رعیتی میان ایلات از جمله مطالبی است که وی بدان

پرداخته است. *رضا شاه و قشون متحد/الشکل* اثر باقر عاقلی نویسنده، روزنامه نگار و پژوهشگر ایران می باشد. در این اثر، وی به قدرت گیری رضا شاه و تثبیت موقعیتش با ابزار نظامی در ایران و سیاست هایش در رابطه با ایلات، اسکان و خلع سلاح آن ها می پردازد. در نگارش این رساله منابع غیر تاریخ نگارانه نیز مورد استفاده قرار گرفته اند.

۱-۵-۳. متون جغرافیایی:

رابطه نزدیک جغرافیا با تاریخ باعث می شود که در نوشتن آثار تاریخی نیاز به آن ها احساس شود. در این پایان نامه از چندین منبع جغرافیایی استفاده شده است. *حدیقه ناصریه و مرآت الظفر در جغرافیا و تاریخ کردستان* اثر علی اکبر وقایع نگار کردستان است. این کتاب در مورد وضعیت جغرافیایی و اماکن کردستان اطلاعات خوبی ارائه می دهد. اما در قسمت تاریخی آن مبالغه های زیادی در مورد ایلات و عشایر کرد انجام داده و بیشتر آنان را شرور و فاسد دانسته و آنان را مردمانی بدوی و بد طینت جلوه می دهد. اثر دیگر *مقدمه ای بر شناخت ایل ها، چادر نشین ها، طوایف و عشایر ایران* اثر ایرج افشار سیستانی است. این اثر وی همانند دایره المعارفی در مورد ایلات و عشایر است که وضعیت تاریخی، موقعیت جغرافیایی و ساختارهای اجتماعی شان ارائه می دهد.

۱-۵-۴. سفرنامه ها:

دسته دیگر منابع، سفرنامه ها هستند. این گونه منابع از آن جا که خود نویسنده بسیاری از وقایع و اماکن را مشاهده می کند حاوی اطلاعات دقیق و مهمی می باشند. با این حال به دلیل عدم شناخت سفرنامه نویسان نسبت به منطقه و مردم ساکن آن، باید با دیدی نقادانه به اطلاعات ارائه شده از سوی آنان نگریسته شود. کتاب *ایران و قضیه ایران* اثر لرد کرزن سیاح و سیاستمدار انگلیس که در نیمه دوم عهد قاجاریه به ایران سفر کرد، مجموعه ای گسترده از تاریخ و فرهنگ شهرها، جمعیت، مساحت، جغرافیا و آداب و رسوم ایرانیان را در بر می گیرد. وی در مورد حکومت اردلان های کردستان و جایگاه آنان در منطقه، توضیحات

مفیدی ارائه می دهد. *سفرنامه پولاک* اثر ادوارد پولاک، طبیب مخصوص ناصرالدین، شاه قاجار نیز حاوی اطلاعات مفیدی در مورد جمعیت ایران و خلق و خوی آنان به خواننده می دهد. پولاک در اثرش؛ هم چنین به ساختار قدرت، جامعه و قبایل کردها پرداخته است. گاسپار دروویل، افسر فرانسوی بود که در ۱۸۱۲-۱۸۱۳ م/ ۱۱۹۲-۱۱۹۱ ش. در پانزدهمین سال سلطنت فتحعلی شاه قاجار و دوره ی ولایتعهدی عباس میرزا در ایران اقامت داشته است. او به همراه ژنرال گاردن بر اساس عهدنامه فین کن اشتاین به ایران آمد، اما پس از ناکام ماندن تلاشهای گاردان، به طور خصوصی به استخدام دولت ایران درآمد. *سفرنامه دروویل* به جز چند فصل که به اوضاع نظامی و سیاسی ایران و دربار فتحعلی شاه و اقدامات عباس میرزا اختصاص یافته، درباره فرهنگ و زندگی و باورها و آیینهای مردم ایران است. اهمیت این سفرنامه در شرح جزئیات ساختمانها، بازارها، غذاها و زندگی روزمره ایرانیان در اوایل دوران قاجاری باشد. وی در اثر خود در مورد وضعیت بیگ ها و خان ها در ایلات کرد، اطلاعات ارزنده ای را ارائه داده است.

۱-۵-۵. خاطرات:

خاطره نویسی یکی از راههای ماندگاری رویدادهاست و چون شخص خاطره نویس در بسیاری از وقایع دخیل بوده است اطلاعات ارائه شده توسط وی از اهمیت زیادی برخوردار است. از مزایای دیگر این گونه منابع این است که بیشتر خاطرات، با زبان و ادبیاتی ساده نگارش یافته است.

خاطرات علی اکبر سنجابی معروف به سردار مقتدر، از رؤسای سرشناس ایل سنجابی با نام *ایل سنجابی و مجاهدت ملی ایران* نه تنها شرحی بر رخدادهای مملکتی در دوران مشروطه و حوادث بعد از آن است بلکه بلکه نظر به توجه خاص او به وضعیت ایلی و عشایری این خطه، نشانگر تأثیر تعیین کننده این زمینه بر رخدادهای مزبور نیز می باشد. *خاطرات و اسناد اثر حاج علی رزم آرا* که در تاریخ بیشتر به سپهبد رزم آرا شهرت دارد از نظر ارائه آگاهی در چگونگی تشکیل ارتش مدرن ایران، حائز اهمیت است، نوشته رزم آرا که یک شاهد عینی و دارای مسئولیت در اجرای سیاست عشایری بوده است، برای مطالعه سیاست عشایری

دولت، منبع مهم و با ارزشی محسوب می شود و حاوی اطلاعات مهمی در مورد اسکان اجباری ایلات و عشایر است.

محمود احتشام السلطنه که در دوران ناصرالدین شاه و بعد از آن حکمران کردستان بود. در کتابش به نام *خاطرات احتشام السلطنه* که حاوی اطلاعات از زندگی سیاسی و اجتماعی خود و رجال عصر خود است، به وضعیت مشروطیت در مناطق غربی پرداخته است. نکته مهم این است که وی رویدادها را صرفاً روایت نکرده بلکه به تحلیل آن ها نیز پرداخته است.

فصل دوم:

پیشینه ی تاریخی ایل جاف

و

تیره های آن